

Економічний розвиток сільських територій Карпатського регіону України: стан, тенденції, перспективи

Проведено аналіз стану та тенденцій розвитку економічної складової сільських територій Карпатського регіону. Визначено основні особливості економіки регіону в розрізі секторів сільського господарства, проаналізовано динаміку показників виробництва окремих видів продукції рослинництва та тваринництва. Окреслено відмінності обсягів виробництва основних видів сільськогосподарської продукції від обсягів реального та рекомендованого споживання в регіоні. Виділено основні проблеми в розвитку сільського господарства регіону, охарактеризовано частку сільськогосподарських підприємств у валовому виробництві сільськогосподарської продукції, а також їх економічну ефективність.

Ключові слова: сільські території, економічний розвиток, Карпатський регіон, сільське господарство.

Сучасний стан сільських територій Карпатського регіону України характеризується як значним переліком структурних та функціональних проблем, так і наявністю потенціалу до їх розвитку. Ситуація сільських місцевостей у даному регіоні вимагає особливої уваги, зважаючи на те, що в ньому частка сільського населення складає 50,8%, або 3087,5 тис. осіб (кількість сільського населення переважає міське у всіх областях регіону, окрім Львівської), що, водночас, становить понад 1/5 від усіх сільських мешканців України. Це зумовлює доцільність дослідження стану, тенденцій і перспектив економічного розвитку Карпатського регіону з урахуванням сільських територій не як другорядної за важливістю категорії після міст, але як повноцінної та потребуючої активної підтримки складової регіональної економіки, що є не лише місцем виробництва сільськогосподарської продукції, але й територією проживання та отримання доходів для понад половини населення регіону.

Дослідженням різних аспектів розвитку сільських територій України займається багато вітчизняних вчених, зокрема М. Барановський, П. Березівський, О. Біттер, О. Бородіна, К. Васьківська, В. Галанець, Ю. Губені, П. Музика, О. Павлов, Х. Притула, І. Прокопа, Л. Шевчук, В. Юрчишин та ін. Водночас, з огляду на складний стан сільських територій, низький рівень життя сільського населення та поглиблення кризових явищ в економічній системі країни, необхідним є постійний аналіз стану та тенденцій різних аспектів розвитку сільських територій для визначення необхідних заходів з активізації їх розвитку, структурної перебудови господарства, а також забезпечення зростання ефективності економічної діяльності.

Метою статті є визначення стану, тенденцій і перспектив економічного розвитку сільських територій Карпатського регіону України.

На даний час рівень якості життя на сільських територіях регіону характеризується достатньо низькими показниками, що спричиняє погіршення демографічної ситуації та високий рівень міграції, призводячи до постійного скорочення населення сіл, особливо мешканців у працездатному віці. Чинниками наявної ситуації є монофункціональність сільських територій, що проявляється у суттєвому переважанні сільського господарства над іншими видами діяльності.

Перелік потенційних видів економічної діяльності, альтернативних сільському господарству на сільських територіях Карпатського регіону, є незначним, що зумовлено порівняно низькою щільністю розселення мешканців сільських місцевостей, відсутністю підтримки підприємницьких ініціатив та джерел інвестиційного забезпечення, незадовільним рівнем розвитку виробничої та соціальної інфраструктури, відсутністю доступних можливостей професійної підготовки, недоступністю інформаційного забезпечення щодо альтернативних видів підприємницької діяльності тощо.

Внаслідок перелічених факторів більшість сільського населення регіону була й залишається зайнятою у сільському господарстві, незважаючи на низьку дохідність та високу трудомісткість даної діяльності в Україні (табл. 1).

Незважаючи на активну діяльність населення Карпатського регіону у сільському господарстві, рівень і темпи його розвитку, ефективність виробництва та якість продукції не є задовільними. У загальних обсягах валової продукції сільського господарства України частка Карпатського регіону у 2010 р. становила 11%, зокрема 9% у рослинництві та 13,7% у тваринництві (детальні дані по областях наведено у табл. 2).

У 2010 р. в Карпатському регіоні України було вироблено сільськогосподарської продукції на суму 11 млрд. грн., з чого 5,3 млрд. грн. становила продукція рослинництва, а 5,7 млрд. грн. – вироби сектору тваринництва. Найбільшу частку сільськогосподарської продукції виробляють суб'єкти Львівської області, ця ж область є лідером за обсягами як продукції рослинництва, так і тваринництва.

Зважаючи на значну частку сільського населення Карпатського регіону, реальний рівень виробництва сільськогосподарської продукції є вкрай низьким і свідчить про невикористання наявного земельного та людського потенціалу регіону, що підтверджується також і динамікою виробництва сільськогосподарської продукції, яка демонструє скорочення обсягів за основними видами продукції, за винятком декількох позицій, починаючи з 1990 р.

Динаміка виробництва продукції рослинництва у Карпатському регіоні характеризується змінними тенденціями. Прийнявши показники виробництва 1995 р. за базові, ми визначили темпи приросту продукції до 2010 р. (рис. 1). Найбільшим приростом характеризувалося виробництво овочів, яке у 2010 р. зросло

Таблиця 1

Зайнятість на сільських територіях Карпатського регіону України у 2010 р.*

Області	Сільське населення (наявне), тис. осіб	Зайняте сільське населення (у працездатному віці), тис. осіб	Населення, офіційно зайняте у сільському господарстві (мисливстві, лісовому господарстві, рибальстві, рибицтві), тис. осіб**
Закарпатська	783,6	294,9	122,8
Івано-Франківська	782,5	273,4	129,3
Львівська	998,2	393,1	175,2
Чернівецька	523,2	218,4	101,5
Карпатський регіон	3087,5	1179,8	528,8

* Розраховано на основі [1-5].

** Дані за 2009 р.

Таблиця 2

Валова продукція сільського господарства Карпатського регіону у 2010 р.
(у порівняних цінах 2005 р.)

Показники	Області				Карпатський регіон
	Закарпатська	Івано-Франківська	Львівська	Чернівецька	
Продукція сільського господарства, млн. грн.	2153	2572,2	4181,4	2129,1	11035,7
Частка області у виробництві сільськогосподарської продукції регіону, %	19,51	23,31	37,89	19,29	100,0
Продукція рослинництва, млн. грн.	1012,2	1012,2	2102,4	1156,6	5283,4
Частка області у виробництві продукції рослинництва регіону, %	19,16	19,16	39,79	21,89	100,0
Продукція тваринництва, млн. грн.	1140,8	1560	2079	972,5	5752,3
Частка області у виробництві продукції тваринництва регіону, %	19,83	27,12	36,14	16,91	100,0

Розраховано на основі [1-2].

на 123,2%, дещо менше зростання відбулося у виробництві насіння соняшнику (84,1%) та картоплі (48,2%). Водночас виробництво в інших сферах рослинництва щорічно знижувалося і станом на 2010 рік характеризувалося скороченням

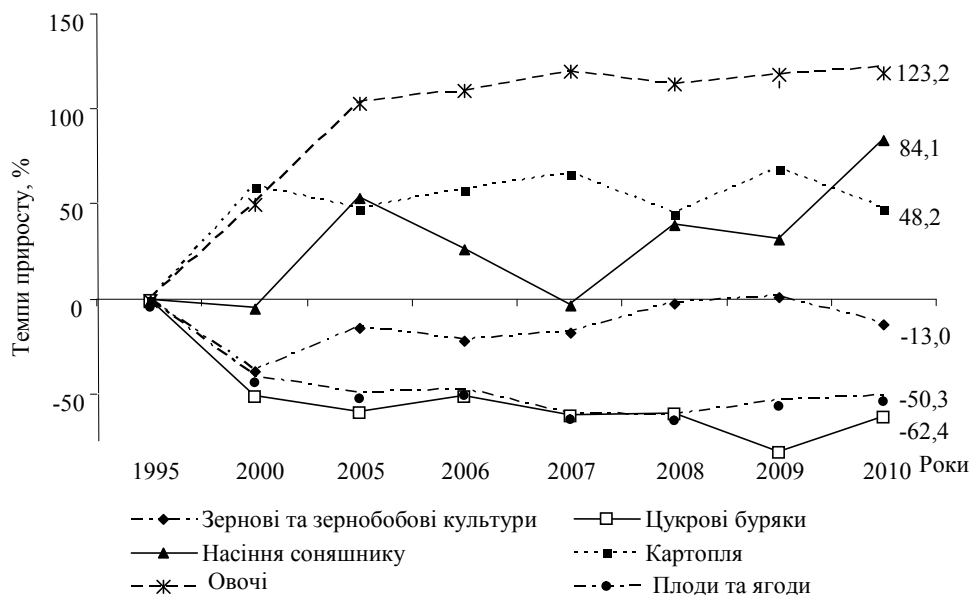

Рис. 1. Динаміка темпів приросту виробництва продукції рослинництва Карпатського регіону в 1995-2010 рр. (базовим прийнято 1995 р.) [5]

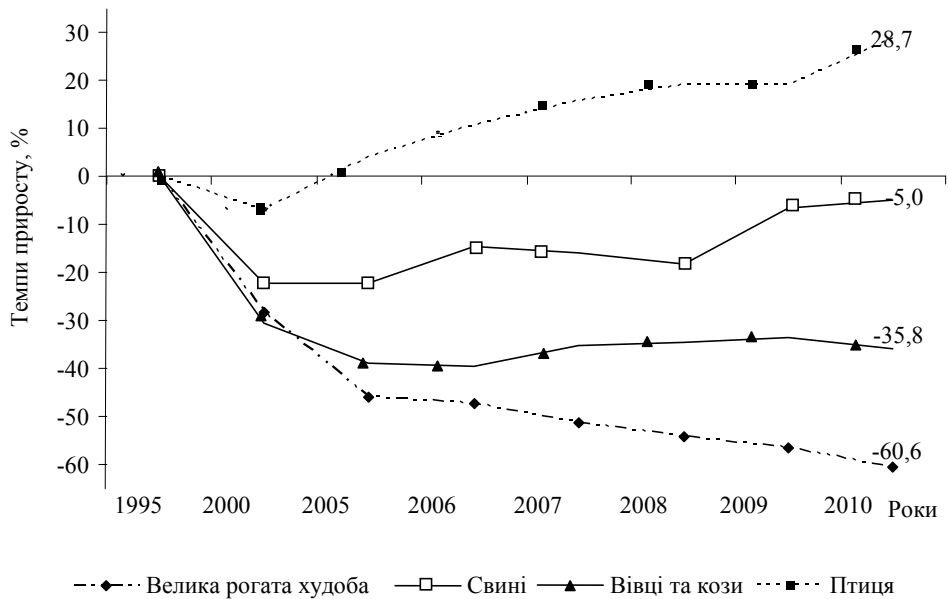

Рис. 2. Динаміка темпів приросту виробництва продукції тваринництва Карпатського регіону в 1995-2010 рр. (базовим прийнято 1995 р.) [5]

у розмірі 13% у секторі виробництва зернових та зернобобових культур, скоротилися також виробництво плодів та ягід (-50,3%) та цукрових буряків (-62,4%).

Динаміка темпів приросту виробництва продукції тваринництва також характеризується змінними тенденціями і залежить від конкретного напрямку цієї діяльності (рис. 2). Так, стабільний приріст протягом аналізованого періоду було відзначено лише щодо птахівництва, яке отримало порівняно з показником 1995 р. приріст на рівні 28,7%. Інші напрями тваринництва характеризувалися спадом, зокрема скоротилися кількості відгодовуваних свиней (-5,0), овець та кіз (-35,8%), а також поголів'я великої рогатої худоби (-60,6).

Внаслідок наведених тенденцій відбулося також скорочення виробництва молока на 18% та вовни на 46,9%, водночас рівень виробництва м'яса в останні роки повернувся на рівень 1995 р., а навіть дещо його перевищив (на 10,5%). Детальний огляд показників виробництва продукції тваринництва у регіоні наведено у табл. 3.

Суттєве зростання відзначено у виробництві яєць завдяки активному розвитку птахівництва у Карпатському регіоні, передусім в Івано-Франківській області (протягом 1995-2010 рр. відбулося нарощування обсягів виробництва з 219,7 млн. штук до 730,6 млн. штук). Завдяки цьому рівень виробництва цього продукту зріс протягом аналізованого періоду на 86,9%.

З метою визначення адекватності рівня виробництва сільськогосподарської продукції споживчим потребам регіону проаналізовано обсяги виробництва в розрахунку на одну особу та здійснено порівняння зі споживанням основних продуктів харчування у 2009 р., а також раціональними (рекомендованими) нормами споживання, затвердженими Міністерством охорони здоров'я України (табл. 4).

Аналіз виявив, що в Карпатському регіоні все ще недостатнім є рівень виробництва м'яса та м'ясопродуктів, причому як щодо фактичного їх споживання, так і щодо раціональної норми. Рівень споживання м'яса є достатньо низьким не лише внаслідок невідповідності потребам його кількості, але й внаслідок

Таблиця 3

Динаміка виробництва продукції тваринництва у Карпатському регіоні

Роки	М'ясо (у забійній вазі), тис. тонн	Молоко, тис. тонн	Яйця, млн. шт.	Вовна, тонн
1995	242,3	2222,1	1087,5	758,0
2000	195,2	2247,5	1114,7	436,5
2005	213,4	2270,4	1437,8	384,7
2006	229,5	2218,3	1616,0	371,3
2007	248,8	2093,6	1779,0	370,9
2008	259,9	1947,8	1823,5	394,2
2009	257,0	1865,1	1847,8	403,9
2010	267,7	1821,5	2033,0	402,4

Розраховано на основі [5].

Таблиця 4

Порівняння обсягів виробництва з рівнем споживання основних видів сільськогосподарської продукції на одну особу в Карпатському регіоні (дані за 2009 р.)

Види продукції	Виробництво	Споживання	Раціональна (рекомендована) норма споживання
М'ясо та м'ясопродукти в перерахунку на м'ясо (включаючи сало і субпродукти), кг	42,3	43,4	80
Молоко та молочні продукти (в перерахунку на молоко), кг	318,4	245,1	380
Яйця, шт.	325,5	260,3	290
Картопля, кг	559,3	162,3	124
Овочі та баштанні, кг	160,3	118,9	161
Плоди та ягоди, кг	47,8	42,2	90

Розраховано на основі: [4; 6].

високих цін у порівнянні з доходами населення регіону, внаслідок чого недостача м'ясопродуктів у раціоні компенсується надмірним споживанням інших продуктів харчування, зокрема картоплі. Саме цей продукт користується найбільшою популярністю у Карпатському регіоні внаслідок відповідності природно-кліматичних умов, а також є основою раціону в сільських місцевостях. Цим і спричинені великі обсяги виробництва даного продукту сільського господарства, що перевищують фактичне його споживання у 3,4 разу, а раціональне – у 4,5 разу.

Розглядаючи проблему виробництва м'яса та м'ясопродуктів, слід зазначити, що зростання цін та недостатній рівень їх пропозиції протягом останніх десятиліть у Карпатському регіоні викликані об'єктивними причинами, однією з яких є суттєве підвищення вартості кормів, що займають лівову частку у витратах на виробництво цієї продукції, що коливається в межах 70-74% від сукупних витрат [7]. Дослідження показало [8], що вартість кормів лише протя-

гом 2010 р. піднялася на 18-66% (зокрема, макуха соняшникова на 18,2%, або на 310 грн./т, шрот соняшниковий на 18,7%, або на 337 грн./т, фуражне зерно на 66%, або на 685 грн./т, кукурудза на 45%, або з 1240 грн./т до 1800 грн./т).

Нааявна ситуація з вартістю кормів ставить сектор тваринництва регіону в складне становище, причому перспектив покращення даної ситуації не очікується, що спричинено постійним скороченням посівних площ під кормові культури (рис. 3).

Цим ще раз доводиться ствердження, що до питань розвитку сільського господарства необхідно підходити комплексно, враховуючи взаємозалежності секторів цього виду діяльності, які суттєво впливають одне на одного, особливо при настанні кризових явищ в економічній системі регіону чи країни. Очевидно, що

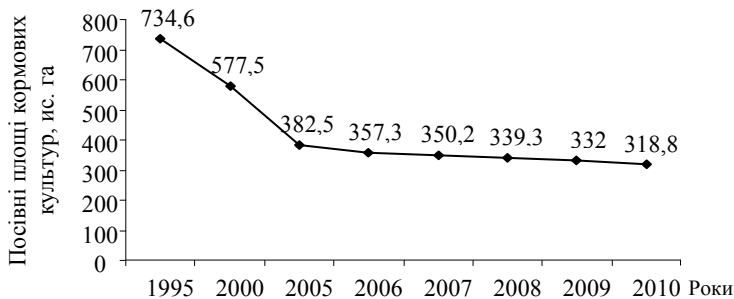

Рис. 3. Посівні площі кормових культур у Карпатському регіоні [5]

в даній ситуації з метою розвитку сектору тваринництва необхідними є також і відповідні заходи щодо збільшення пропозиції кормів та зниження їх вартості.

Однією з особливих рис сільського господарства Карпатського регіону є зосередження виробництва сільськогосподарських культур у господарствах населення,

а також незначна частка в їх виробництві сільськогосподарських підприємств (табл. 5). Такий розподіл є достатньо нетиповим для більшості регіонів і притаманний лише західним областям України. Ця особливість суттєво ускладнює координацію регіонального сільськогосподарського виробництва та вимагає створення ефективно діючої мережі агропромислових ринків.

Необхідно звернути увагу також на рівень економічної ефективності сільськогосподарських підприємств Карпатського регіону, що довгий час характеризувався збитковістю і лише протягом декількох останніх років вийшов на достатньо прибутковий рівень в Івано-Франківській (+29,3%) та Львівській (+27,6%) областях. Водночас у Закарпатській та Чернівецькій областях рентабельність продукції сільськогосподарських підприємств є від'ємною (табл. 6).

З проведеного аналізу економічного розвитку Карпатського регіону потрібно зробити два основні висновки. Передусім, існує потреба у диверсифікації ви-

Таблиця 5

Частка господарств населення у виробництві сільськогосподарської продукції Карпатського регіону в 2010 р. [3; 9].

Області	Продукція рослинництва, %	Продукція тваринництва, %
Закарпатська	95,9	96,3
Івано-Франківська	86,7	71,2
Львівська	77,9	69,6
Чернівецька	81,5	75,8
Україна загалом	54,9	55,3

Таблиця 6

Динаміка рівня рентабельності продукції сільськогосподарських підприємств
Карпатського регіону у 1995-2010 рр., % [9].

Області	Роки						
	1995	2000	2005	2007	2008	2009	2010
Закарпатська	1,2	-24,4	-1,8	1,2	-4,5	-11,1	-13,3
Івано-Франківська	12,7	-6,8	-1,1	5,6	11,8	13,7	29,3
Львівська	14,9	-18,2	7,9	34,0	24,0	22,4	27,6
Чернівецька	25,3	-4,8	4,2	5,8	18,5	-1,1	-1,2

дів економічної діяльності з метою забезпечення населення джерелами доходів, причому з акцентом на збільшенні частки несільськогосподарських видів діяльності. Поряд з цим, важливим є зосередження особливої уваги на підтримці, напрошуванні обсягів та підвищенні ефективності сільського господарства. Відтак, з метою активізації розвитку сільського господарства регіону необхідними є:

- сприяння створенню нових та оптимізації діяльності наявних сільськогосподарських підприємств шляхом залучення сучасних технологій виробництва, що забезпечували б зростання їх економічної ефективності та конкурентоспроможності продукції;
- підтримка особистих сільських господарств населення та вдосконалення взаємодії з іншими суб'єктами агропромислового ринку з метою збільшення частки їх доходів та оптимізації структури виробництва;
- формування та інформаційне забезпечення діяльності регіональних ринків сільськогосподарської продукції з метою спрощення доступу індивідуальних сільськогосподарських виробників до переробних підприємств та кінцевих споживачів;
- активізація виробництва продукції тваринництва з одночасним врегулюванням проблеми кормів, ціни на які спричиняють нерентабельність здійснення даного виду діяльності в Україні та призводять до скорочення виробництва м'яса та м'ясопродуктів;
- створення пільгових умов для закупівлі сільськогосподарської техніки підприємствами та господарствами населення;
- сприяння розвитку переробного виробництва на сільських територіях з метою створення додаткових робочих місць;
- наближення нормативів стандартизації та сертифікації сільськогосподарської продукції та продуктів харчування європейським з метою активізації виходу вітчизняних виробників на зовнішні ринки збуту;
- забезпечення інформаційної підтримки виробників сільськогосподарської продукції з метою поширення сучасного досвіду та технологій виробництва, а також управління агропромисловими підприємствами.

Список використаних джерел

1. Регіони України 2010 : [стат. зб.] / Держкомстат України ; за ред. О. Г. Осауленка. – К., 2010. – Ч. 1. – 368 с.

2. Регіони України 2010 : [стат. зб.] / Держкомстат України ; за ред. О. Г. Осауленка. – К., 2010. – Ч. 2. – 805 с.
3. Державний комітет статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Розвиток села Івано-Франківщини : [стат. зб.] / Головне управління статистики в Івано-Франківській області ; за ред. Л. О. Зброй. – Івано-Франківськ, 2010. – 334 с.
5. Статистична інформація Головних управлінь статистики України у Закарпатській, Івано-Франківській, Львівській та Чернівецькій областях.
6. Оцінка стану продовольчої безпеки України у 2008 році. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/file/link/137290/file>.
7. Статистичний щорічник України за 2009 рік / Держкомстат України ; за ред. О. Г. Осауленка. – К., 2010. – 566 с.
8. Аспекти ціноутворення на продукцію тваринництва в Україні / В. Є. Крупін, Ю. Р. Злидник // Наукові дослідження молоді : [Матеріали III Звітної науково-практичної конференції «Наукові дослідження молоді»]. – Рівне-Дубно: Ассоль, 2011. – С. 20-24.
9. Сільське господарство України 2010 : [стат. зб.] / Держкомстат України ; за ред. Ю. М. Остапчука. – К., 2011. – 384 с.
10. Україна у цифрах 2010 : [стат. зб.] / Держкомстат України ; за ред. О. Г. Осауленка. – К., 2011. – 252 с.

Крупин В. Е. Экономическое развитие сельских территорий Карпатского региона Украины: состояние, тенденции, перспективы.

Проведен анализ состояния и тенденций развития экономической составляющей сельских территорий Карпатского региона. Определены основные особенности экономики региона в разрезе секторов сельского хозяйства, проанализирована динамика показателей производства отдельных видов продукции растениеводства и животноводства. Определены отличия объемов производства основных видов сельскохозяйственной продукции от объемов реального и рекомендованного потребления в регионе. Выделены основные проблемы в развитии сельского хозяйства региона, охарактеризована доля сельскохозяйственных предприятий в валовом производстве сельскохозяйственной продукции, а также их экономическая эффективность.

Ключевые слова: сельские территории, экономическое развитие, Карпатский регион, сельское хозяйство.

Krupin V. Ye. Economic Development of Rural Territories of Carpathian Region of Ukraine: State, Trends, Prospects.

Analysis of the state and trends in the economic component of rural territories of Carpathian region was conducted. The main features of the regional economy in the sectors of agriculture were defined; dynamics of indicators of certain types of livestock and crop production were analyzed. Differences in production of main agricultural products and the real and recommended consumption levels in the region were outlined. Main problems in agricultural development of the region were singled out; the share of agricultural enterprises in the gross output of agricultural production, as well as their economic efficiency, was described.

Key words: rural territories, economic development, Carpathian region, agriculture.

Надійшло 18.11.2011 р.